

УДК 336.77.067.31

Єчина К. А.

Харківський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ НЕЗАБЕЗПЕЧЕНОГО БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Досліджено теоретичні основи незабезпеченого кредитування. Виявлено зв'язок між незабезпеченим кредитуванням та виникненням фінансових криз минулих років. Розглянуто тенденції сучасного банківського кредитування в Україні.

Ключові слова: кредитування, незабезпечений кредит, фінансова криза, безнадійний кредит, банківська ліквідність.

Постановка проблеми. Українські банки один за одним виходять на ризиковий ринок готівкового кредитування фізичних осіб. Значна конкуренція змушує банки боротися за клієнтів різними способами: від повсюдної реклами до зниження ставок за кредитуванням. Готівкові кредити видаються без застави, поруки чи гарантій, процес відбору фізичних осіб-позичальників також значно спрощений і вимагає мінімум підтверджень платоспроможності особи. Така ситуація призводить до виникнення прострочених або неповернутих позик, що суперечить принципам кредитування. Аналізуючи світовий досвід «буму» незабезпеченого кредитування, можна припустити погіршення ситуації на ринку банківських послуг найближчим часом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики кредиту, формування й реалізації кредитних відносин займалися такі вчені, як Дж. Кейнс, Д. Рікардо, А. Сміт, Й. Трахтенберг, а також сучасні вчені М. Бунге, О. Василік, В. Геращенко, М. Зверяков, О. Канаєв, В. Лагутін, О. Лаврушина, М. Мороз, А. Чухно та ін. В ході написання статті проаналізовано фінансову звітність групи банків за 2011-2013 роки та загальні статистичні дані щодо функціонування банківської системи України в цілому.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незабезпечене іпотечне кредитування в США та країнах Європи призвело до фінансової кризи, яка стала світовою, а не тільки локальною. Масове готівкове кредитування фізичних осіб в Україні вже за результатами 3 кварталів 2013 року має негативні наслідки, що може призвести до фінансових проблем банків та навіть їх банкрутства.

Мета статті. Головною метою цієї статті є виявлення сучасних тенденцій банківського незабезпеченого кредитування та з'ясування зв'язку між без заставним кредитуванням та виникненням фінансової кризи.

Виклад основного матеріалу. Важливе значення кредиту у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави, реалізації інноваційних бізнес-проектів, підвищенні добробуту громадян, а також необхідності оптимізації кредитного процесу є постійним джерелом інтересу дослідників до характеристик кредиту та його взаємозв'язків з іншими економічними категоріями.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» кредитні операції – це вид активних операцій банку, які пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання позик у готівковій або безготівковій формі та надання К. у формі врахування векселів, розміщення депозитів, операцій репо, на фінансування будівництва житла, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу

тощо) або з прийняття зобов'язань щодо надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операцій з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андеррайтинг), будь-яке продовження терміну боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника повернути заборговану суму.

В Енциклопедії банківської справи України надано визначення кредиту як економічної категорії, яка є виразом відносин між суб'єктами господарювання щодо надання й отримання позички в грошовій чи товарній формі на умовах повернення, строковості і платності.

Кредитні відносини у грошовій сфері виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів та їх використання на умовах повернення і платності та реалізуються через кредитну політику й кредитний механізм. Кредитні відносини разом з інституціями, що забезпечують їх функціонування й реалізацію, кредитним механізмом і кредитною політикою формують кредитну систему країни [1, с. 235-236].

Одним з принципів кредитування, окрім цілеспрямованості, диференційованості, зворотності (повернення), терміновості і платності, є забезпеченість – відповідність вартості майна, що є заставою, і заборгованістю за позичкою, а також наявністю у банку права та можливостей захисту своїх інтересів у вигляді одержання відповідних засобів забезпечення наданого кредиту (застава, поручительство, гарантія, страхування тощо).

Банківські кредити за забезпеченням поділяються на:

- 1) забезпечені заставою – майном, майновими правами, цінними паперами;
- 2) гарантовані – банками, фінансами чи майном третьої особи;
- 3) з іншим забезпеченням – поручительство, свідоцтво страхової організації;
- 4) незабезпечені (бланкові).

Видами забезпечення банківського кредиту можуть бути застава, гарантія, поручительство. Крім цього, кредитний ризик може забезпечуватися страхуванням. Для найбільшої надійності забезпечення кредиту може укладатися тристороння угода: банк – гарант (поручитель, страхова організація) – позичальник [3, с. 155-157].

Надання позичок без забезпечення пов'язано з підвищеними ризиками для банку. Але надання незабезпечених кредитів на сучасному етапі є основною спрямованістю діяльності українських банків. Більшість банків на сучасному етапі перейшла від класичної системи банківського бізнесу до більш ризиково орієнтованої.

Функціонування банківської системи в умовах фінансової кризи 2008 року характеризува-

лося зростанням ризику ліквідності, валютного, кредитного та інших ризиків унаслідок значного відпливу коштів клієнтів; невисоким рівнем надходжень від погашення активів; обмеженими можливостями щодо кредитування економіки та залучення коштів на міжбанківському й зовнішніх фінансових ринках; підтриманням ліквідності банків значною мірою за рахунок кредитів рефінансування, отриманих від Національного банку України.

Вважається, що катализатором фінансової кризи стала світова фінансова криза. Звернемо увагу на те, що протягом останніх років, які передували банківській кризі, в Україні, в умовах недостатньої капіталізації, надвисоких темпів зростання обсягів діяльності банків та масштабних запозичень на зовнішніх ринках, ризику у діяльності банків стрімко зростали. Найінтенсивніше загострювалися кредитний, валютний ризику та ризик ліквідності. Банківська система України демонструвала одні з найвищих темпів зростання порівняно з іншими країнами колишнього Радянського Союзу.

Населення, яке, починаючи з 2003 року, було основним кредитором для банківської системи України, в 2006-2007 роках поступилося своїми позиціями запозиченням на зовнішніх ринках і дедалі більшою мірою ставало основним позичальником, оскільки банки, зокрема з іноземним капіталом, орієнтувалися переважно на кредитування фізичних осіб. Тобто населення із кредитора поступово перетворилося на одного з основних боржників банківської системи. На початок фінансової кризи в Україні кредити, надані фізичним особам, становили третину кредитного портфеля банків країни (за станом на 01.01.2005 р. – 15%). Ті основні причини, які зумовили іпотечну кризу в США, виникли і в Україні. Маються на увазі насамперед надання окремими банками, так би мовити, «легких» ризикових кредитів фізичним особам, які не завжди мали достатні доходи для їх погашення. Використання окремими банками так званого «безпечного» скорингу давало змогу класифікувати їх за оптимістичним сценарієм як надійні і формувати мінімальні резерви, отримуючи додаткові прибутки завдяки мінімізації витрат на формування резервів за кредитними операціями. Це призводило до низького рівня хеджування ризиків за кредитними операціями, зниження запасу міцності банків та їх фінансової стійкості.

Загальновідомо, що важливу роль у підтримці ліквідності для банків відіграє так звана «ліквідна подушка» – наявність у достатньому обсязі високоліквідних коштів. Кредитний бум, який спостерігався протягом останніх років (2005-2007), призвів до того, що банки, жертвуючи ліквідністю, намагалися якомога більше надавати кредитів. Урешті-решт така політика призвела до того, що за станом на 01.10.2008 р. банківська система України мала як ніколи низький рівень високоліквідних коштів, що дорівнював лише 8,8% (на початок 2008 року – 10,3%).

В Україні, як і в інших країнах колишнього Радянського Союзу, фінансову кризу 2008 року розглядають як кризу ліквідності, тоді як у західних країнах ситуацію, що склалася, визначають у першу чергу як кризу довіри до банків.

Міжнародний досвід свідчить, що в умовах фінансової кризи, коли зростає недовіра до банків, міжбанківський ринок практично не працює, згортається. Так сталося в Євросоюзі: як тільки розпочалася фінансова криза, банки не змогли

залучати кошти на міжбанківському ринку, тож змушені були звертатися до Європейського центрального банку для отримання кредитів для підтримання ліквідності.

Подібна ситуація спостерігалася і в Україні. Для підтримання ліквідності й недопущення втрати банками платоспроможності, забезпечення виконання ними розрахункової функції, уникнення масової зупинки платіжної системи Національним банком надавалися банкам кредити рефінансування під ліквідне забезпечення та за умови подання ними планів ефективних заходів щодо забезпечення підтримання ліквідності або програм фінансового оздоровлення, а також встановлювалися певні вимоги та обмеження щодо діяльності банків із метою недопущення зростання ризиків у їх діяльності.

Протягом липня-серпня 2009 року почало відновлюватися кредитування економіки. Позички, надані суб'єктам господарювання, збільшилися на 2,4 млрд. грн., або на 0,5%, а кредити, надані фізичним особам, скоротилися лише на 30 млн. грн., або на 0,01%. Водночас зберігалася негативна тенденція до погіршення якості кредитного портфеля та активів у цілому, що вимагало формування додаткових резервів за активними операціями і призвело до зростання збитків до 20,5 млрд. грн. Частка проблемних кредитів за балансовими даними після скорочення у 2007 році до 1,3% збільшилася у 2008 році до 2,3%, а за 8 місяців 2009 року – до 6,8%. Подібні тенденції в умовах міжнародної фінансової кризи характерні і для інших країн колишнього Радянського Союзу.

Проблема загострюється непрозорістю застави та зниженням вартості ліквідних активів. Рівень цінової волатильності цих активів залишається досить високим, що значно збільшує ризику, пов'язані як з протроченою заборгованістю, так і з наданням нових кредитів.

Тенденція до погіршення якості кредитного портфеля, зниження надходжень від погашення кредитів негативно впливає на рівень ліквідності й залишається однією з основних проблем для банківської системи України. Як свідчить світовий досвід, для зменшення негативного впливу фінансової кризи та недопущення зростання ризиків у діяльності банків важливого значення набуває вжиття антикризових заходів, підтримка банків державою.

Заходи державної підтримки, що використовуються у світі, прийнято поділяти на 4 групи: забезпечення державних гарантій за боргами банків; рекапіталізація фінансових інститутів; купівля проблемних активів; стимулювання економічного попиту.

Загальносвітова фінансова криза 2007-2009 рр. привернула увагу до історії подібних спадів на фінансових ринках у минулому і до пошуків загальних закономірностей їх виникнення, що дає можливість краще зрозуміти сучасні кризи.

Фінансова криза 1873 р., найглибша за всю попередню історію фінансів, почалася в травні у Відні, де відбувся обвал біржі, а потім поширилася у Німеччині, інших країнах Європи та в США і призвела до тривалого періоду економічного спаду, який можна порівнювати з «Великою депресією» 1930-х років. Кризу спричинив (крім загальної циклічності розвитку ринків цінних паперів) надто швидкий розвиток економічних і фінансових систем у Німеччині й Австро-Угорщини – так званий «грюндерський бум». Основною безпосередньою причиною кризи стала підвищена активність на

ринках нерухомості в Австро-Угорщині і Німеччині та надто великі обсяги незабезпечених кредитів на нерухомість. У результаті кризи урядом Австро-Угорщини були запроваджені обмеження на операції з цінними паперами, а розвиток акціонерних компаній і ринків акцій загальмувався до початку ХХ століття.

Аналізуючи останні тенденції банківського кредитування, можна побачити, що незабезпечені кредити знову почали користуватися великою популярністю, серед яких особливо виділяється cash-кредит, тобто беззаставний кредит готівкою, як з порукою, так і без. Готівкові кредити фізичним особам пропонують близько 20 банків з півсотні найбільших фінансових установ країни. Загальну динаміку обсягів кредитування юридичних та фізичних осіб за 2008-2013 роки зображено на рис. 1, побудованому автором на основі статистичної інформації консенсус-прогнозу аналітиків групи банків [4]. Можна побачити, що обсяги корпоративного кредитування постійно зростають і на кінець 2013 року за прогнозами складуть 162% від результатів 2008 року. Обсяги роздрібних позик навпаки постійно зменшувалися після світової фінансової кризи, яка підірвала довіру населення до банків. Але 2013 рік виявляє перелом тренду – обсяги роздрібногo кредитування збільшилися і майже досягли рівня 2010 року – 204,1 млрд. грн.

Як видно з рис. 1, більшість банків перейшла від класичної системи банківського бізнесу до більш ризиково орієнтованої і розпочала масове вливання у діяльність по споживчому кредитуванню [6]. Обсяги роздрібногo кредитування на 2013 рік за прогнозами збільшаться на 11,5% від значення попереднього року.

Проблемні кредити після фінансової кризи 2008-2009 років вважаються чи не найбільшим гальмівним фактором банківської системи. Українські банки досі розчищають баланси, поступово позбуваючись докризових обсягів активів у вигляді неповернутих іпотечних, споживчих та корпоративних позик.

Девальвація гривні, падіння ділової активності, звільнення працівників, затримки у виплаті заробітних плат під час останньої кризи супроводжувались 10-кратним збільшенням обсягу прострочених кредитів. Проте крім фірм та громадян у фінансовій скруті, «вдалим» моментом для невиплат свого часу скористалося багато недобросовісних позичальників.

Недобросовісні підприємства мінімізували свої фінансові зобов'язання, оголошуючи банкрутства внаслідок штучно створеної заборгованості перед пов'язаними компаніями або ж приховуючи частку державної власності на стадії отримання кредиту. Обмежувало права банків на відчуження іпотеки оскарження в суді з боку осіб, що перебували у громадському шлюбі і не надали своєї

згоди на оформлення договору. Часто позичальники, не без підказок юристів, знаходили лазівки у законодавстві, уникаючи процедури реєстрації права власності після покупки квартири або ж приписуючи неповнолітніх дітей після укладення іпотечного договору, яких не можливо виселити без згоди органів опіки.

Так, за 7 місяців 2013 року загальний обсяг кредитів зріс на 3,3% до 836 мільярдів гривень, при чому обсяги кредитування населення збільшилися всього на 1,5% до 186 мільярдів. Для порівняння, з початку року швидкість нарощення депозитів фізичних осіб становила 13,3%.

На відміну від параметрів загального кредитного портфеля, зрозуміти динаміку проблемних кредитів в Україні на основі офіційних даних набагато важче.

Суттєві складнощі виникають на рівні термінології, адже банки та НБУ для окреслення проблемних кредитів використовують ряд визначень: прострочені кредити, недіючі кредити, безнадійні кредити (V категорії якості), сумнівні кредити (IV-ї категорії якості) тощо. Звітність по кожному з видів проблемних позик оприлюднюється дуже фрагментарно. Кожен бухгалтер має свої міркування щодо віднесення кредитів до певної категорії проблемності, адже надмірна чесність у даному питанні може суттєво погіршити фінансову стійкість банку за результатами складання звітності [7].

Прострочені кредити – це сума прострочених платежів за кредитом на певну дату, лише та частина заборгованості по кредиту, яка не погашена в строк. Таким чином, обсяг простроченої заборгованості є значно меншим у порівнянні із загальним обсягом кредитів по яким допущено прострочення.

Згідно з даними НБУ обсяг прострочених кредитів становить 76,566 мільярдів гривень – 9,1% від загального кредитного портфелю. Історичний максимум показника становив 11,2% на початку 2011 року.

Безнадійний кредит – прострочений або неповернений кредит, за яким є документальне підтвердження про неможливість стягнення; неповернений кредит, за яким минув строк позовної давності; прострочений кредит, за яким кредитним комітетом прийнято обґрунтоване рішення про визнання кредиту безнадійним; неповернений кредит, крім випадків, коли кредитним комітетом прийнято обґрунтоване рішення про відстрочення визнання кредиту безнадійним [8].

Класифікація виданих банком кредитів здійснюється за 5 категоріям якості. V категорія (безнадійні позики) – відсутня ймовірність повернення кредиту через неспособність чи відказ позичальника виконувати зобов'язання за позикою, що обумовлює повне (у розмірі 100%) її знецінення.

Побудуємо табл. 1 за даними фінансової звітності банків для відображення обсягів кредитів у розрізі забезпеченості та обсяг безнадійних кредитів за 2011-2012 роки. До табл. 1 внесено банки, які займають лідируючі позиції у Рейтингу банків за проблемністю кредитних портфелів [7].

З табл. 1 неможливо прослідкувати залежності між темпами приросту безнадійних кредитів та забезпеченістю банківських кредитів. Альфа-Банк, який зменшив обсяг безнадійних кре-

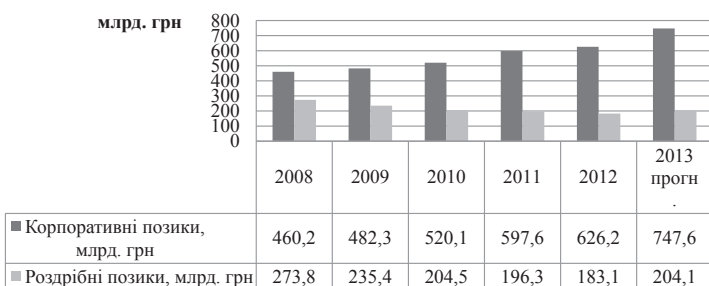

Рис. 1. Динаміка обсягів корпоративних та роздрібних позик

Таблиця 1

Кредити у розрізі забезпеченості

Банк	Забезпечені кредити клієнтам, млн. грн.			Незабезпечені кредити клієнтам, млн. грн.			Обсяг безнадійних кредитів (V категорія), млн. грн.		
	2011 р.	2012 р.	приріст, %	2011 р.	2012 р.	приріст, %	2011 р.	2012 р.	приріст, %
ОТР Банк	17669	14409	-18,5	2856	4002	40,1	1243	2519	102,7
UniCredit Bank	29429	25044	-14,9	42	397	845,2	5404	15535	187,5
ПриватБанк	100492	109967	9,4	22635	28994	28,1	5347	11577	116,5
Ощадбанк	56199	57995	3,2	2638	3351	27,0	3127	4563	45,9
Альфа-Банк	17859	13832	-22,5	5142	5913	15,0	2892	2661	-8,0
Правекс-Банк	5353	4539	-15,2	156	348	123,1	82	2040	2387,8

дитів виявив тенденцію до зменшення обсягу забезпечених кредитів та збільшення незабезпечених. І хоча більшість банків мають таку саму загальну тенденцію, обсяги їх безнадійних кредитів значно виросли. Та саме Альфа-банк найменшими темпами збільшив обсяги незабезпечених кредитів – на 15%. Отож, можна припустити, що обсяг виданих незабезпечених кредитів є одним з факторів впливу на обсяг безнадійних кредитів банку.

Висновки і пропозиції. Масова видача незабезпечених кредитів є однією з причин виникнення проблемної та простроченої заборгованості у банках. У той самий час використання застави при нинішньому правовому регулюванні є невідповідним для банків, бо існує багато хитрощів, за допомогою яких власник майна уникає вилучення його банком при виникненні проблем з поверненням позики.

Пропозиція безпечних активів скорочується в міру зменшення можливостей як державного, так

і приватного сектора випускати такі активи. Скоротилося число суверенних емітентів, боргові інструменти яких вважаються безпечними.

Скорочення набору безпечних активів і підвищення тиск з боку попиту негативно позначаються на глобальній фінансовій стабільності. Брак безпечних активів підвищить ціну безпеки і змусить інвесторів спуститися вниз за шкалою безпеки в їх прагненні отримати дефіцитні активи. Тобто брак якісних, надійних позичальників змушує банки видавати кредити задалегідь небезпечним категоріям клієнтів.

Для плавного коректування на ринках безпечних активів буде потрібно більше гнучкості у розробці та реалізації економічної політики. Перспективною подальшого вивчення даної проблеми є виявлення оптимального обсягу незабезпечених кредитів, за якого банк не буде збільшувати прострочені та безнадійні кредити, удосконалення процесу скорингу, який посилить відсів недобросовісних чи проблемних позичальників.

Список літератури:

1. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
3. Міщенко В.І. Банківські операції : підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренєва. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2007. – 796с.
4. Форум Провідних Міжнародних Фінансових Установ. Огляд банківської системи України. – 2012. – Випуск 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.flifi.org.ua/files/documents/50071/FLIFIjointreport_february12_ukr_22.02.12
5. Діденко О. Макроекономічні умови та тренди розвитку банківського бізнесу в Україні / О. Діденко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 8. – С. 228-230.
6. Гриньков Д. М. Крупные банки возвращаются на высокорисковый рынок cash-кредитования [Електронний ресурс] / Д. М. Гриньков. – Режим доступу : <http://bin.ua/news/finance/finances/127879-kрупnye-banki-vozvrashhayutsya-na-vysokoriskovyyj.html>.
7. Рейтинг проблемності кредитних портфелів – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/publication/ratings/43756>.
8. Про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднання кредитних спілок : Положення від 3.02.2004 р. N 148/8747 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0148-04>.

Ечина Е. А.

Харьковский национальный экономический университет

ОСОБЕННОСТИ НЕОБЕСПЕЧЕННОГО БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ**Резюме**

Исследованы теоретические основы необеспеченного кредитования. Выявлена связь между необеспеченным кредитованием и возникновением финансовых кризисов прошлых лет. Рассмотрены тенденции современного банковского кредитования в Украине.

Ключевые слова: кредитование, необеспеченный кредит, финансовый кризис, безнадёжный кредит, банковская ликвидность.

Yechina K. A.

Kharkiv National University of Economics

FEATURES OF UNSECURED BANK LENDING

Summary

Theoretical bases of unsecured lending were investigated. A relationship between the unsecured lending and financial crises of previous years were detected. Tendencies of the modern bank lending in Ukraine were examined.

Key words: loans, unsecured loan, the financial crisis, hopeless credit, bank liquidity.